

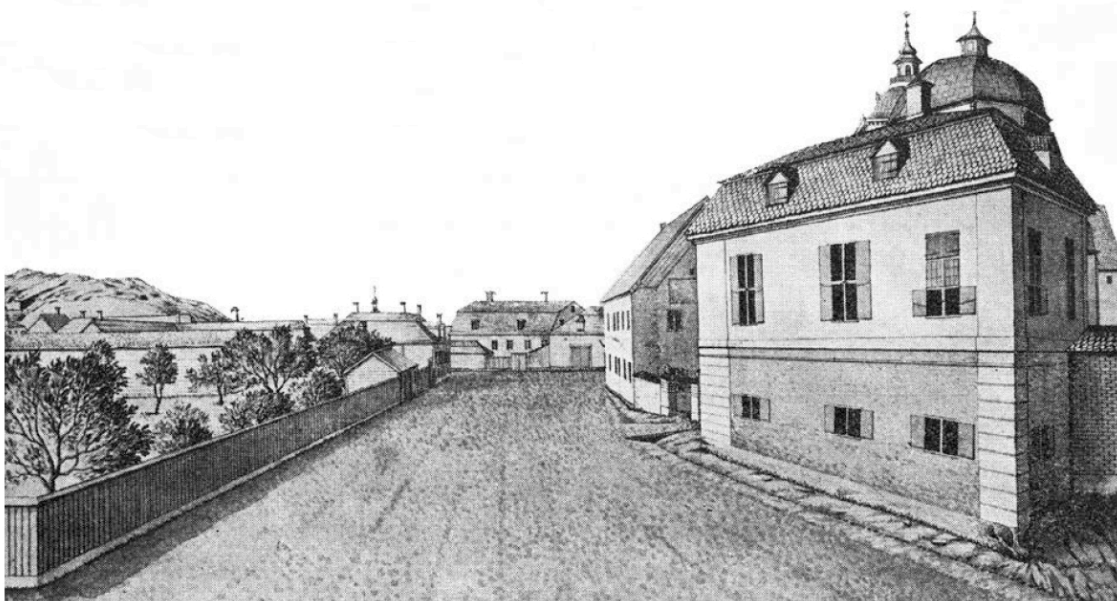
Porthanin ajan kaupunkikuva – kuvitteellinen kävelykierros kaunopuheisuuden professorin asuinympäristöön

Panu Savolainen

”Kunhan nykyinen vuokraisäntäni vain kunnostaisi talonsa asianmukaisesti, asuisin näissä huoneissa yhä mielelläni; mutta kun siitä kieltäydytään, on minun vastoin tahtoani etsittävä itselleni uusi asunto! Pesu- ja leivintupa ovat jo vailla lattiaa, kaikki liiterit vuotavat ja asuinhuoneita on mahdoton pitää lämpiminä; erityisesti renkini on vaarassa jäätyä kuoliaaksi.”¹

Näin kirjoitti Henrik Gabriel Porthan asuinoloistaan joulukuussa 1796 ystävälleen Matthias Caloniukselle. Porthan ei ainakaan säilyneissä kirjoituksissaan kerro asuinoloistaan tai arkielämästään kovin paljon enempää. Kun haluamme kurkistaa siihen kaupunkiin, jossa Porthan eli, on siis käännyttävä toisenlaisten lähteiden puoleen.

Porthanin välittömästä asuinympäristöstä on säilynyt yksi kuvallinen lähde (Kuva 1). Kysymyksessä on maanmittari Carl Petter Hällströmin tussilaveeraus 1790-luvulta.

Kuva 1. Carl Petter Hällströmin tussilaveeraus Kirkkokorttelin tontin 140–141 ikkunasta kohti Koulutoria.

¹ ”Skulle mit nuvarande värdsfolk vilja vederbörl. repareda sin gård, så vore jag ännu gerna qwarboende framdeles i dessa rum; men nu negligeras det så, at jag mot min vilja måste söka mig andra rum! Brygg- och bagare-stugan är redan utan golf, alla lider läka och boningsrummen kunna omöjel. hållas varma; särdeles är min dräng i fara at frysa ihjäl.” H. G. Porthans bref till Matthias Calonius 19.12.1796.

Kuvassa näkyy katkelma tuomiokirkon ympäröimästä, Turun akatemian anatomiatalo, Hevos- eli Koulutori sekä tonttipuutarhaa, jonka paikalle vajaa vuosikymmen myöhemmin alkoi nousta uusi akatemiatalo. Kuvan maisemasta tekee kuitenkin erityisen se, että myös Porthan asui 1790-luvulla tällä Kirkkokorttelin tontilla, ja tämä saattoi olla hänen huoneistostaan avautunut maisema.

Porthanin ajan turkulaisilla ei kuitenkaan ollut kamerakännyköitä, tussilaveerausten tekeminen oli työlästä ja harvoista tuon ajan kaupungista laadituista kuvista vieläkin harvempi on säilynyt meidän päiviimme. Porthanin ajan Turun kaupunkiympäristöön ja arkielämään onkin hivuttauduttava nimenomaan tekstilähteiden avulla. 1700-luvun ihmiset olivat tottuneita luonnehtimaan tilallisia asioita sanoin, ja siitä kaupungista, jossa Porthan eli, onkin säilynyt varsin paljon kirjoitettua aineistoa, joista kadonnut kaupunki on yhä luotavissa silmiemme eteen. Seuraavassa hahmottelen lyhyen kuvitteellisen kävelykierroksen 1790-luvun Turkuun, kaupunkiympäristöön jossa Porthan päivittäin liikkui.

Kuva 2. Porthanin kuvitteellinen kävelyretki vuoden 1818 kaupunkimittaukseen (Johan Tillberg) piirrettynä. Kansallisarkisto ja Panu Savolainen.

Kun kuusikymppinen Porthan astui ulos Kirkkokorttelin asunnostaan [a] ja käveli ulos portista, kaupunki, jota hän katseli, oli aivan toinen ympäristö kuin se 1700-luvun puolivälin Turku, jossa hän aikanaan opiskeli. Jos siinä kaupungissa, jossa Porthan eli, olisi laadittu Turun puretut talot -kirjoja, olisi jatko-osia tarvittu huomattavasti useampia kuin nykyään. Turun rakennuskanta näet uusiutui lähes täysin pikkuvihan ja Suomen sodan välisenä aikana.

Kun jatkamme Porthanin hypoteettista kävelykierrosta, kuvittelemme seuraavaksi hänen kääntyneen kotitalonsa portista oikealle ja kulkeneen kohti Ryssänmäkeä, nykyistä yliopistonmäkeä. Kirjeissään Porthan kiinnitti usein huomiota arkisen ympäristön asioihin, ja kulkiessaan talonsa vieressä sijainnutta Koulukatua, hän olisi saattanut pohtia kaupunkiympäristön nopeaa muutosta tällä alueella.

Vajaan sadan metrin päässä sijaitsi kaupunginpalvelija Israel Salmbergin tontti [b], jolla oli nyt ajanmukainen kuusihuoneinen päärakennus ja kaksikerroksinen vuokratalo. Salmberg oli hankkinut tontin 1790-luvun alussa, jolloin sillä sijaitsi pimeitä tupia, joissa oli lyijyuiteikkunat. Salmberg rakennutti koko tontin uudelleen 1790-luvun kuluessa, ja asukkaatkin vaihtuivat itsellisistä piioista ja merimiehenleskistä virkamies-säätyläistöön, joita Salmbergilla oli vuokralla.

Kuljettuaan Salmbergin tontin ohi Hämeenkadun poikkikatua Porthan olisi saattanut kääntyä aavistuksen oikealle ja kulkea mäkeä ylös. Kaupungin väestö oli 1700-luvun lopulla kasvanut nopeasti, ja Ryssänmäen rinteillä kyyhöttäneissä tuvissa asui väkeä tiheässä [c]. Kaupunki saattoi mäen rinteillä olla myös rapistunut. Joskus hylätyt talot lahosivat maan tasalle, ennen kuin tontit joutuivat pakkohuutokaupattaviksi. Luultavasti Porthanin kävelyretket eivät kuitenkaan sivunneet näitä tontteja ainakaan kovin useaan.

Porthanin opiskelijoilla saattoi sen sijaan olla useamminkin asiaa huonomaineiselle Ryssänmäelle. Åbo Tidningar -lehdessä keväällä 1794 julkaistu pakina *Katkelma ylioppilaan päiväkirjasta* parodioi juopottelevien opiskelijarenttujen elämää. Päiväkirja oli mukamas löytynyt Ryssänmäeltä ja siinä kuvattiin, miten opiskelijan krapulainen aamu alkaa tupakoinnilla ja kahvinjuonnilla, etenee luennoilta lintsamisella, korttipelillä ja juopottelulla keskellä päivää ja kaupunginvartijan kiusaamisella illan hämärtyessä. Päivä päättyy illan hämääjän humuun jatkuakseen taas samanlaisena seuraavana aamuna. Muunlaisiakin opiskelijoita oli. Esimerkiksi Nils Magnus Tolpo kertoi päiväkirjalleen keväällä 1795, miten hän oli käynyt lainaamassa ja palauttamassa kirjoja Porthanille ja oli osallistunut osakunnan juhlaan, joka oli järjestetty Porthanin kotona.

Jos ajattelemme Porthanin kävelyretken jatkuvan kohti jokirantaa, hän laskeutuisi jyrkkää hiekkapintaista katua [d] alas Piispantalon kulmalle [e]. Viivasuoran Piispankadun varrella kaupunki oli aivan toisenlainen kuin kivenheiton päässä Ryssänmäen rinteillä. Jos meidät vietäisiin aikakoneella tuohon kaupunkiin, hämmästyisimme ehkä eniten valtavaa elintasojen kontrastia. Piispankadun suurilla tonteilla olleet aateliston ja virkamieseliitin talot ja puutarhat olivat aivan toisesta maailmasta kuin mäenrinteiden turvekattoiset tuvat, joissa saattoi asua parikin taloutta yhdessä huoneessa. Porthanille tämä kaupungin asukkaiden elintasoerojen jyrkkyys oli luultavasti kuitenkin luonnollinen osa maailman järjestystä, vaikka hän valittikin

kaupungin asuntopulaa ja keinoa asuntotilannetta kirjeessään ystävälleen Matthias Caloniukselle.

Piispankadun varrella tontit ovat avaria, rakennukset suuria ja edustavia, ja yli puolet tonttien pinta-alasta on puutarhaa. Sellaisia oli tuon ajan Turussa miltei sata, kaupunki oli yllättävänkin vihreä. Käsityöläisilläkin saattoi olla pihassaan paljon omenapuita ja viinimarjapensaita.

Jos Porthan kulkisi Piispankatua kohti tuomiokirkkoa ja kääntyisi tuomiokirkon ympärysmuurissa sijainneen Akatemian kirjaston [f], hänen yhden työpaikkansa, jälkeen oikealle, päätyisi hän kapealle Postimestarinkadulle. Sen päässä sijaitsi kaupungin postikonttori [g], jonne hän, tai ehkä hänen piikansa, kuljetti ne lukuisat sittemmin painetut kirjeet. Postikonttorin tontilla oli myös krouvi [h], jossa hän ehkä joskus pistäytyi. Krouvituvasta oli käynti tontilla sijainneeseen omenapuutarhaan, ehkä tässä oli jonkinlainen varhainen Biergarten 1700-luvun turkulaisittain.

Jos Porthan olisi viipynyt krouvissa liian kauan, kuten hän tuskin teki, ja hämärä olisi laskeutunut, olisi hänen täytynyt kantaa mukanaan käsilyhtyä, jolla hän olisi voinut valaista tiensä ja itsensä. Niin määräsi kaupungin järjestyssääntö. Turkuun saatiin katuvalaistus vasta vuosi Porthanin kuoleman jälkeen. Marraskuusta 1805 alkaen rakennusten seinissä olleiden öljy- tai kynttilälyhtyjen sytytys ja valvonta oli talonomistajien vastuulla.

Jos Porthan olisi kulkenut pimeässä kohti kotiaan, olisi hän saattanut törmätä niihin moniin järjestyshäiriöihin, joita kaupungin kaduilla iltaisin ja öisin tapahtui. Hän saattaisi törmätä kadulla virtsaavaan katedraalikoulun oppilaaseen tai humalaiseen kisällien joukkioon, joka pyrki väkivaltaisesti kapakkaan sulkemisajan eli kello yhdeksän jälkeen. Mutta ennen kaikkea hän saattaisi törmätä aivan tavallisiin, hyvin käyttäytyviin henkilöihin, joiden yöllinen kulkeminen kaupungin kaduilla ei tallentunut oikeuslähteisiin.

Matka postikonttorilta kohti Porthanin Kirkkokorttelin kotia kulkisi Tuomiokirkon vierestä, ja epäilemättä tämä matka kirkkoa ympäröineen muurin ohi ympärysmuurissa sijainneelle akatemian kirjastolle oli hänelle tuttuakin tutumpi reitti. Porthanin Turussa yksi merkityksellisimpiä paikkoja oli takuulla tuo tuomiokirkon nykyisten pääportaiden kohdalla sijainnut kaksikerroksinen kivitalo, akatemian kirjasto. Sittemmin lähes kokonaan Turun palossa tuhoutunut 40 000 niteen kokoelma ja sen historia oli Porthanin yksi elämäntyö. Kirjaston ikkunoista hän katseli aivan toisenlaiseen Turkuun kuin me nykyään, mutta toisella puolella avautunut näkymä kohti tuomiokirkkoa olisi meillekin todella tuttu.

Ajallinen ja tilallinen etäisyys Porthanin ajan Turkuun on kuitenkin melkoinen, ja siitä kaupungista, jossa Porthan eli, on jäljellä enää joitakin fragmentteja, tuomiokirkko, linna, Luostarinmäki ja yksittäisiä rakennuksia siellä täällä. Me usein nostalgisoimme mennyttä kaupunkiympäristöä, mutta Porthanin aikana sen muutos oli luultavasti paljon luonnollisempaa. Katoavasta kaupunkiympäristöstä ei jäänyt jälkeen valokuvia tai elokuvia, joihin menneisyys olisi tallentunut materiaalisesti. Nostalgialta puuttui kuvasto. Silti on viehättävää, miten kirjallistenkin lähteiden ilmaisuvoima yhä voi piirtää

mielemme verkkokalvoille kuvan Porthanin ajan kaupungista, jota emme koskaan nähneet.

Panu Savolainen
FM, arkkitehti
Tohtorikoulutettava
Suomen historia, Turun yliopisto
ppjsav (apud) utu.fi